

УДК 130.2 : 796.853.26(520) : 2-8(5)

ВПЛИВ СХІДНИХ РЕЛІГІЙ НА ШОТОКАН КАРАТЕ-ДО ЯК ВИД ЯПОНСЬКОГО БОЙОВОГО МИСТЕЦТВА

Юрій Яремчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра фізичного виховання,
вул. Черемшини, 31, Львів, Україна, 79000,
тел.: (+38032) 2768367, e-mail: skvoin@ukr.net*

Розглянуто філософські основи Шотокан карате-до, вплив на них східних релігій, показано філософське підґрунтя етикетних відносин у Шотокан карате-до.

Ключові слова: Шотокан карате-до, етикет карате, філософські основи східних бойових мистецтв.

В Україні багато людей займаються східними бойовими мистецтвами. Вивчаючи техніки, людина ознайомлюється з їх філософськими основами, які разом із комплексом фізичних вправ допомагають людині отримати певну суму знань, понять, цінностей, ідеалів, у межах яких вона мотивує своє ставлення до світу, місце у суспільстві тощо.

У школах бойових мистецтв Сходу формувалися єдині зразки, які нормували думки і поведінку людей. Ритуали по-своєму відображають великий реальний досвід минулих поколінь, зберігають систему емоційно-психологічних уявлень і переживань, цінностей, норм життя, моральних ідеалів, які так потрібні сучасній молоді. За допомогою етикетних норм Шотокан карате-до, як і будь-яке східне бойове мистецтво (на жаль, у європейських бойових одноборствах такого майже не спостерігається), культивує почуття поваги до старших, добра, терпимості, справедливості. Орієнтуючись не лише на фізичну, а й на духовну сторону людського життя, Шотокан карате-до сприяє розвитку духовності людини. Це бойове мистецтво поєднує фізичні та духовні елементи із національними, громадськими, сімейними та особистими. Воно утверджує загальнолюдські цінності (доброту, чесність, гідність, мудрість, красу, благородство, нетерпимість до зла), національні цінності (патріотизм), сімейні цінності (стосунки поколінь, здоровий спосіб життя).

Зародженню і розвитку різних стилів японських одноборств сприяли релігійні і філософські вчення, які проникали до країни з VII ст. н. е., переважно із Китаю [1, с. 84]. Шотокан карате-до акумулювало у собі досвід багатьох поколінь, адже було й залишається не лише комплексом фізичних вправ, а й способом життя, засобом до виживання тощо, оскільки мало філософське підґрунтя, духовно-моральні основи. Важливими методами виховного впливу на людей, які займаються Шотокан карате-до,

є етикетні норми цього бойового мистецтва, яке пройшло нелегкий історичний шлях. Етикет традиційного карате-до, що століттями формувалося як Будо (шлях воїна), ввібрав у себе також елементи традиційної поведінки воїна: поведінка під час навчального бою, уміння чітко контролювати свої емоції і старанно приховувати їх від сторонніх очей, незважаючи на біль, перемагаючи страх перед сильним супротивником, а також стримування гніву та роздратування, наполегливість при виконанні складних завдань. Єдине, що може дозволити собі каратека до супротивника – це повага, виражена у власній достойній поведінці, самодисципліні і точному виконанні завдань та правил етикету.

Про японців кажуть, що вони живуть як конфуціанці, одружуються як синтоїсти, а помирають як буддисти. Синтоїзм є найдавнішою і найпоширенішою релігією Японії. На відміну від конфуціанства і буддизму, синтоїзм є національною релігією японців. В основі синтоїзму є проголошення божественної природи японського імператора, який походив від богів [2, с. 11]. У філософських школах синтоїзму відкрито проголошувався особливий божественний дух японського народу, особливе призначення Японії. Принципи синтоїзму істотно впливали і впливають на життя японців. Обов'язок честі ("тірі") вимагає дотримання відповідних правил поведінки. Японці з дитинства навчені не відкривати своїх почуттів, уникати прямого суперництва, оскільки перемога одного означатиме "втрату обличчя" іншого. Важливим поняттям моралі є вірність, яку розуміють як обов'язок вдячності старшим, покору. Беззаперечна покора своєму вчителю характерна і для Шотокан карате-до як японського бойового мистецтва. Японська мораль не має за мету переробити людину заново, а лише скерувати її за допомогою правил достойної поведінки [1, с. 87].

Ще одну релігію – буддизм принесли до Японії монахи у VI–VII столітті. Буддизм у Японії поділяли на багато сект, та найвизначнішою із них став дзен-буддизм, який мав сильний вплив на бойові мистецтва. Дзен-буддизм став релігійно-філософською основою етичних напрямів самурайства у Японії. Була прийнята ідея строгого самоконтролю, почала використовуватися дзен-медитація, за допомогою якої у душі самурая виховували впевненість у собі та холоднокровне ставлення до смерті [1, с. 88]. Головним принципом дзен була єдність тіла і духу. Тіло є лише інструментом, за допомогою якого діє свідомість. І лише вправної техніки недостатньо для того, щоб стати справжнім майстром. Людина повинна перейнятися духом мистецтва, яке вона вивчає [7, с. 61]. Майстри карате завдяки дзен підняли свою практику до значення Шляху, усвідомивши її духовне призначення і цінність. Єдність дзен із карате стало символом духовної воїнської традиції Сходу. Карате збагатилося дзенськими духовно-медитативними практиками. Раптовість прийняття рішення, гострота реакції, уміння за лічені секунди сконцентрувати величезну енергію – усе це доповнює та удосконалює у розумово-психічному плані ідею раптового просвітлення свідомості [1, с. 90].

Конфуціанство є певним етико-соціальним ученням, в якому зароджувалося верховенство розуму над почуттями. Китайський філософ Конфуцій (551–479 роки до н. е.) створив систему морально-етичних норм і правил поведінки – вшановування предків і батьків, повага до старших і покора їм, прагнення до внутрішнього самовдосконалення та ін. Основою вчення є норми поведінки: церемонії, обряди, правила етикету. Обов'язок

є сумою моральних зобов'язань, які людина добровільно приймає. Знання є вивченням древніх книг, досвіду, нагромадженого попередніми поколіннями. Вірність – це покора і щирість до того, хто стоїть вище. А милосердя є справедливістю до нижчого [7, с. 69–72]. У Японії відоме конфуціанське вчення Ван Янміна (1472–1529 роки н. е.), яке стверджувало, що лише фізичними зусиллями людина може навчитися контролювати свій розум. Ця система спонукала людину бути наполегливою, відстоювати свої права. У Шотокан карате-до, як і інших бойових системах Сходу, конфуціанські принципи міцно вкорінилися – центральним у них є вимога вірності обов'язку (виділялися також хоробрість, відвага, чесність і прямотинійність, простота і стриманість тощо) [1, с. 94].

Під впливом синтоїзму, буддизму і конфуціанства у Японії сформувалося поняття “Мічі до” – життєвого шляху, справжньою метою якого є пізнання справжньої цілі життя. У традиції навчання воїнів є буддійська байдужість до смерті, конфуціанський культ синівської поваги і синтоїської вірності своєму учителю.

Філософські та духовно-моральні основи втілені в етикетних нормах бойових мистецтв Сходу і Шотокан карате-до зокрема. Поняття “етикет карате” охоплює японські звичаї, які склалися історично (про що згадувалося раніше), традиції, норми поведінки і моралі, що відповідають духу і принципу Шотокан карате-до. Усе, починаючи із правил носіння одягу і закінчуючи порядком проведення поєдинків, має свій регламент.

У часи, коли Шотокан карате-до зароджувалося на острові Окінава (Японія), не було певних залів для тренувань учнів. Учень сам приходив у дім учителя і міг займатися там навіть до світанку [1, с. 39]. І лише коли карате вводилося як навчальна дисципліна, у навчальних закладах з'явилися зали для занять – доджьо (часто перекладають це слово як ‘місце, де осягають Шлях’, у японсько-російському словнику зафіксовано переклад ‘зал для тренувань’ [8, с. 129], тренувальні групи і визначений час для тренувань.

Спочатку поняття доджьо було пов'язане із храмами і релігійними сектами – у японсько-російському навчальному словнику ієрогліфів слово доджьо перекладають як буддійський термін ‘духовна семінарія’ [8, с. 591]. Та згодом цим словом стали називати місця, у яких вивчали фехтування, каліграфію, карате та інші дисципліни [див. : 5, с. 591]. У доджьо будь-якого стилю карате потрібно підтримувати строгість і дисципліну, оскільки карате – це шлях воїна. Строгі правила етикету були обов'язковими в усіх доджьо, незалежно від того, яку дисципліну у ньому вивчали. Доджьо у бойових мистецтвах, створюючи специфічні умови для бійців, додатково впливає на їх ввічливу поведінку. Дотримання правил підсилює внутрішній порядок людини, яка займається Шотокан карате-до. Кожен, хто забажає стати членом доджьо, повинен знати, що його завданням стане не лише засвоїти техніки Шотокан карате-до та фізично зміцнити, а передусім, сформувати свій характер, трансформувати себе духовно, стати на шлях самодисципліни, самопізнання та самовдосконалення. Головним є не високі спортивні результати, а перемога над собою. Покора повинна бути в усій ієрархії доджьо – від сенсея (вчителя) і до молодших учнів. Старші учні, яких у доджьо називають семпай, повинні подавати хороший приклад молодшим, підтримувати і підсилювати вчення свого сенсея. Молодші учні, яких називають кохай, повинні поважати старших, не сперечатись із ними. Своєю чергою старші учні теж повинні заслужити повагу своєю поведінкою і не використовувати своє положення для приниження молодших. Ієрархія

в доджю впливає і на те, як учні ставитимуться до інших людей. Учитель в доджю має найбільшу владу, яку він використовує згідно із встановленими формальними правилами поведінки (ритуалу). Роль сенсея полягає у становленні, збереженні і передаванні теорії та практики бойових мистецтв. На відміну від нашого суспільства, в якому культура поваги до вчителя занепадає, у Японії, як і на Сході загалом, до сенсея було дуже шанобливе ставлення. Японці кажуть: “Якщо він був твоїм учителем хоча б один день, ти повинен усе життя шанувати його як рідного батька” [1, с. 41]. Учитель є своєрідним моральним орієнтиром, вказівником Шляху. Він передає учневі себе, свій духовний образ. Учень не лише сприймає інформацію, а й відтворює у собі вчителя, який продовжує традиції, засновані його попередниками.

Із першого дня перебування у доджю кожен учень повинен засвоїти три речі – дисципліну, повагу та працелюбність. Та дисципліна у доджю є не просто хорошою поведінкою і відсутністю порушень внутрішніх правил, вона сприймається більш широко й охоплює кілька складових: по-перше, дисципліну рухів, оскільки дуже важливо постійно слідкувати за правильним виконанням технічних елементів, унеможливаючи неправильне заучування. По-друге, це швидкість виконання команд у разі зміни розміщення каратека в доджю, оскільки дає змогу уникнути зіткнень під час виконання завдань. По-третє, взаємодопомога і точне виконання завдань у парах допоможе уникнути травм та з допомогою партнера краще засвоїти техніки. І нарешті, дисципліна в самоорганізації – наявність акуратних каратеґі (одяг для занять східними бойовими мистецтвами, які у нас часто називають кімоно) та обі (пояса) потрібного кольору. Повага в доджю передбачає, що кожна людина має якості, за які її треба поважати. Неповага до супротивника або слабшого партнера може призвести до недооцінки його сили, розслаблення і, врешті, до поразки. Працелюбність каратека є показником його ставлення до обраного бойового мистецтва.

Як уже згадувалося, сенсей у доджю використовує свою владу відповідно до встановлених формальних правил поведінки – ритуалу. Оскільки на Сході дотримання ритуалу історично стало духовно-моральною нормою в усіх сферах життя, він є дуже важливою і необхідною складовою тренувань для розуміння філософії і психології бойового мистецтва. Конфуцій вбачав у ритуалі втілення вічноживих якостей людського буття, оскільки будь-яка ритуальна дія не може не бути загальноприйнятою нормою життя людей і їхнім надбанням. Роль ритуалу двояка: він окреслює межу індивідуальним стремлінням і утверджує життєві цінності, які перейдуть до наступного покоління [1, с. 42]. На ритуали зорієнтовані усі наші моделі соціальної поведінки. Людина усвідомлює себе через виконання і усвідомлення нею своїх ролей, які визначають її погляди, формують її інтереси, скеровують її потреби, спонукають до розвитку. Учня у Шотокан карате-до, як у інших бойових мистецтвах, повинен вести уперед образ, ідея, достойна мета. Згідно із встановленим ритуалом у Шотокан карате-до виконуються привітання вчителя та учнів, поведження учнів із молодшими і старшими, церемонія поклонів засновнику стилю, церемонія початку і закінчення тренувань, поклони до початку та після виконання вправ у парах чи поєдинку, при виконанні комплексів формальних вправ, присвоєнні учням нових ступенів, врученні поясів. Ритуал для людини, яка

займається Шотокан карате-до, із самого початку тренувань стає нормою поведінки і нормою життя, сприяючи впорядкуванню навчального процесу.

Під час того, як майстри та учні входять у доджьо чи виходять із нього, вони виконують поклін у бік камідза (спеціальне місце у доджьо, де за віруваннями японців перебувають божества і духи великих майстрів карате [див. : 4]). Учні, виконуючи поклін, інтуїтивно виховують правильний стан свідомості під час тренувань. Поклін при вході у доджьо символізує повагу до місця, куди людина прийшла для самовдосконалення, а також її внутрішню готовність виконувати закони та традиції цього місця. Поклін на виході – це подяка за знання та уміння, отримані на занятті.

Заняття у кожному доджьо починаються та закінчуються традиційними ритуалами, які можуть вірізнатися у різних стилях та залах, та все ж мають єдину суть. Сенсей та учні, вишикувані за своєю кваліфікацією, виконують три поклони: “Shomen ni rei”, який виконується мовчки у бік камідза і виражає повагу до святинь Шотокан карате-до, пам’ять про майстрів минулого, обіцянку достойно продовжувати традиції доджьо; “Sensei ni rei”, що виконується із вигуком *Osu!* і виражає повагу до вчителя, який допомагає учневі на шляху до самовдосконалення; “O-tagai ni rei”, який теж виконується із вигуком *Osu!* та передає повагу до людей, котрі перебувають у доджьо і допомагають учневі у його заняттях. Президент Міжнародної федерації Шотокан карате-до (SKIF) Х. Каназава, зазначає, що слово *osu* є японського походження і стало майже професійним у карате. Каратеки усього світу використовують його не лише для привітання, але й замість таких виразів, як “дякую”, “радий бачити”, “до побачення”, “зрозуміло” тощо. Саме слово є фонетичною транскрипцією і складається із двох ієрогліфів. Перший ієрогліф має значення ‘штовхати’ й означає наявність бойового духу, важливість зусиль, яких докладають для протистояння усім перепонам, постійному усуненню їх зі свого шляху. Другий ієрогліф має значення ‘страждання, терпіння’ та позначає сміливість і дух стійкості, наполегливості, подолання болі і протистояння усім труднощам терпляче із високим станом духу. Мистецтво карате досягається і вдосконалюється лише у щоденній праці, слово *osu* вживають для нагадування тому, хто займається про працелюбність, наполегливість у досягненні мети, а також для того, щоб надати кожному рішучості і натхнення [9, с. 23].

У кінці заняття ритуал виконується так само, лише змінюється порядок поклонів: “O-tagai ni rei”, “Sensei ni rei” та “Shomen ni rei”. Якщо щось треба запитати у сенсея чи старших учнів, необхідно зробити поклін і лише після цього задати питання. Отримавши відповідь, потрібно також зробити поклін як вираження подяки. Під час роботи у парах перед початком та після закінчення кожного завдання партнери повинні поклонитися один одному. Перед роботою поклін – це запевнення партнера у тому, що каратека буде чесно і достойно поводити себе, точно виконувати завдання, і партнер може йому повністю довіряти. Поклін після виконання завдання виражає повагу і подяку. Це підтверджує загальновідомий вислів засновника стилю карате-до Шотокан Гічіна Фунакоші, що “карате починається і закінчується поклоном” [6, с. 52]. Виконання поклонів як ритуальна практика має глибокий духовний зміст. Суть її полягає у зміні ставлення людини до свого “я”, у намаганні скинути пута егоїзму, який завжди май-

стри бойових мистецтв вважали головною перешкодою на шляху злиття особистості із природним універсумом [3, с. 162].

Кожна людина, яка обрала своїм шлях карате-до, не повинна сприймати вимоги етикету як обмеження своєї свободи, а як засіб для досягнення успіху та вияв поваги до традицій Шотокан карате-до, якому вона присвячує частину свого життя. Адже ці традиції формувались не одне століття під впливом східних релігій і вчень, увібрали досвід не однієї людини, не одного покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Каштанов Н.* Каноны каратэ : формирование духовности средствами каратэ-до / Н. Каштанов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007.
2. Козьки. – СПб. : ООО «Издательский Дом “Кристалл”», 2000.
3. *Трусов О. В.* Каратэ для мастеров / О. В. Трусов. – К. : РВЦ “Проза”, 1996.
4. *Трусов О. В.* Шотокан каратэ-до / О. В. Трусов. – К. : София, 2000. – Кн. 1. Основные аспекты. – 384 с.
5. *Фельдман-Конрад Н. И.* Японско-русский учебный словарь иероглифов / Н. И. Фельдман-Конрад. – М., 2007. – 680 с.
6. *Фунакоши Г.* Каратэ-До Ньюмон / Г. Фунакоши. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999.
7. *Цед Н. Г.* Дух самурая – дух Японии / Н. Г. Цед. – СПб. : «Издательский Дом “Нева”», 2000.
8. Японско-русский словарь / Под ред. Т. Фудзинума. – Токио : Изд-во “Кенкюся”, 2000. – 1183 с.
9. 金澤弘和. 組手全集・空手道・組手教範 / 金澤弘和。–東京, 2002.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

INFLUENCE OF THE EASTERN RELIGIONS ON SHOTOKAN KARATE-DO AS THE JAPANESE MARTIAL ART

Yuriy Yaremchuk

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Physical education department,
31, Cheremsyna Str., Lviv, Ukraine, 79000,
tel.: (+38032) 2768367, e-mail: skvoyn@ukr.net*

Philosophical basics of the Shotokan karate-do and influence of the eastern religions on them are considered, philosophical base of etiquette relations in Shotokan karate-do are described.

Key words: Shotokan karate-do, etiquette of karate, philosophical basics of the eastern martial arts.

ВЛИЯНИЕ ВОСТОЧНЫХ РЕЛИГИЙ НА ШОТОКАН КАРАТЭ-ДО КАК ВИД ЯПОНСКОГО БОЕВОГО ИСКУССТВА

Юрий Яремчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра физического воспитания,
ул. Черемшины, 31, Львов, Украина, 79000,
тел.: (+38032) 2768367, e-mail: skvoin@ukr.net*

Рассмотрены философские основы Шотокан каратэ-до, влияние на них восточных религий, показаны философские основы этикетных отношений в Шотокан каратэ-до.

Ключевые слова: Шотокан каратэ-до, этикет каратэ, философские основы восточных боевых искусств.